

Проблеми на философията

Бърtrand Ръсел

Ценността на философията

Сега, когато стигнахме до края на нашето кратко и непълно изложение на проблемите на философията, в заключение си струва да разгледаме в какво се състои ценността на философията и защо тя трябва да се изучава. Още по-наложително е да си изясним този въпрос, тъй като много хора, под влиянието на науката или практиката, са склонни да подозират, че философията не е нищо по-повече от невинно, но безполезно губене на време, от дребнави разграничения и спорове по въпроси, чийто отговори са невъзможни.

Подобен възглед за философията произлиза отчасти от погрешно разбиране за целите в живота, отчасти от неправилно схващане на богатата, към които философията се стреми. Чрез своите открития физическите науки са полезни на неизброимо много хора, които нямат и понятие от тях. Затова изучаването им е препоръчително не само, или главно, заради влиянието им върху учещия, а по-скоро заради въздействието им върху човечеството като цяло. В този смисъл ползата не е присъща на философията. Ако изучаването на философия изобщо има някаква стойност, освен за студентите по философия, то тя трябва да бъде единствено косвена, посредством въздействието ѝ върху живота на изучаващите я. Затова ценността на философията трябва да се търси преди всичко в тази посока.

Нещо повече, ако не искаме да се провали в усилията си да открием ценността на философията, е нужно преди всичко да освободим своите умове от предразсъдъците, присъщи на погрешно наречените „практични“ хора. „Практичен“ често се нарича човек, който признава само материалните блага, който осъзнава, че хората трябва да имат храна за тялото, но е забравил необходимостта от храна за душата. Дори всички хора да бяха задоволени, дори бедността и болестите да бяха почти унищожени, това би било само началото на изграждането на едно достойно общество. Но и в настоящия свят духовните блага са не по-маловажни от материалните. Ценността на философията трябва да се търси именно в тях. И само онези, които не са безразлични към духовните блага, могат да бъдат убедени, че изучаването ѝ не е загуба на време.

Философията, както и останалите науки, се стреми преди всичко към знание. Знанието, което тя търси обаче дава единство и система на науките и е резултат от

критическо изследване на основанията на нашите убеждения, предразсъдъци и вярвания. Не би могло да се каже, че философията е постигнала голям успех в опитите да намери окончателни отговори на своите проблеми. Ако запитате математика, минералога, историка или който и да е друг човек на науката какви истини са установени в неговата област, то отговорът му ще бъде толкова изчерпателен, колкото Вие желаете. Но ако поставите същия въпрос на философа и ако той е искрен, ще трябва да Ви признае, че изследванията му не са постигнали позитивните резултати на другите науки. Вярно е, че в известна степен това се обяснява с факта, че когато стане достижимо конкретно научно знание в определена област, тя се отделя от философията в самостоятелна наука. Цялото изследване на небесните тела, което сега принадлежи на астрономията, някога се е включвало във философията. Най-великият труд на Нютон се нарича „Математическите принципи на естествената философия“. По същия начин изучаването на човешкото съзнание, което е било част от философията, сега се е отделило от нея и е станало науката психология. И така в голяма степен несигурността на философията е по-скоро привидна, отколкото реална: въпросите, които вече могат да получат конкретни отговори спадат към науките, и само онези, на които понастоящем не може да бъде намерен определен отговор формират остатъка, който се нарича философия.

Но това е само част от истината за несигурността на философията. Има много въпроси – измежду тях онези, които са от най-дълбоко значение за духовния живот, които, доколкото можем да видим, ще останат неразрешими за човешкия интелект, освен ако неговите способности не станат много по-силни от настоящите. Има ли Вселената единен план или цел, или всичко е случайно струпване на атоми? Съзнанието неизменна част от Вселената ли е или е преходна случайност на една планета, на която животът в крайна сметка ще стане невъзможен? Дали доброто и злото са от значение за Вселената или само за човека? Подобни въпроси принадлежат на философията и намират различни отговори при различните философи. Но изглежда, че отговорите, предложени от философията, независимо дали могат да се открият по друг начин, не са доказуеми истини. Все пак, колкото и слаба да е надеждата за намиране на отговори продължаването на тяхното разглеждане е част от задачата на философията. Философията ни задължава да осъзнаем тяхната значимост, да изследваме всички подходи към тях и да поддържаме жив онзи спекулативен интерес към Вселената, който може да бъде унищожен, ако се придържаме към окончателно установеното знание.

Вярно е, че много философи са считали, че философията би могла да даде сигурни отговори на подобни фундаментални въпроси. Те са мислили, че най-важното в религиозните вярвания може да бъде строго доказано. За да преценим подобни опити е нужно да предприемем изследване на човешкото познание и да формираме мнение за неговите методи и граници. Би било прибързано да се отнасяме догматично по тези

проблеми. Но ако изследването от предходните глави не ни е заблудило, ще бъдем принудени да изоставим надеждата да намерим философски доказателства на религиозните вярвания. Затова не можем да включим в ценностите на философията каквото и да е определено множество от отговори на такива въпроси. Така че отново ценността на философията за тези, които я изучават, не трябва да зависи от никакъв предполагаем корпус от окончателно установени истини.

Ценността на философията в същност трябва да се търси предимно в нейната несигурност. Човек, който няма вкус към философията преминава през живота, окован от предразсъдъците, произхождащи от здравия разум, от обичайните вярвания на неговата епоха и народ и от убежденията, възникнали в ума му, без критическо осмисляне. За такъв човек светът изглежда определен, краен и ясен, обичайните обекти не предизвикват въпроси, а непознатите възможности биват надменно отхвърлени. Напротив, веднага щом започнем да философстваме, откриваме, както видяхме в първите глави, че дори най-ежедневните неща водят до проблеми, на които могат да бъдат дадени само непълни отговори. Философията, макар да не може да ни каже със сигурност кой е истинният отговор на съмненията, които поражда, може да предложи множество възможности, които обогатяват нашите мисли и ги освобождават от тиранията на навика. Така, докато намалява нашето усещане за сигурност по отношение на това какво са нещата, тя значително увеличава познанието ни за това какво те могат да бъдат, тя премахва арогантния догматизъм на тези, които никога не са пътешествали в страната на освобождаващото съмнение и запазва живо чувството ни на удивление като ни показва познатите неща в неочакван ракурс.

Освен ползата да ни разкрива неочаквани възможности, философията има ценност – може би нейната най-голяма ценност, дължаща се на величието на обектите на размисъл и произтичащата от размишлението освободеност от ограничените и лични цели. Животът на първичния човек е сведен до кръга на неговите частни интереси, в които биха могли да се включват семейството и приятелите, но не и външният свят, освен като помощ или заплаха за осъществяването на инстинктивните му желания. Подобно съществуване изглежда някак суетно и ограничено в сравнение със спокойствието и свободата на философския живот. Личната област, съставена от частни интереси е малка, разположена в един велик и мощен универсум, който рано или късно ще я унищожи. Ако не съумеем обогатим своите интереси до там, че да включват целия външен свят, ще приличаме на обсаден гарнизон, който няма път за бягство и най-накрая ще капитулира. В такъв живот няма мир, а само непрестанен сблъсък между настойчивостта на желанията и безсилието на волята. Ако искаме нашия живот да бъде значим и свободен, по един или друг начин трябва да избягаме от този затвор и тази борба.

Един от начините за бягство е философското размишление. В най-богатото си проявление то не разделя Вселената на два враждуващи лагера – приятели и неприятели, полезно и вредно, добро и зло, а вижда цялото напълно безпристрастно. Искреното философско разсъждаване не цели да докаже, че Вселената е подобна на човека. Всяко достижение в познанието е нарастване на Аз-а, но то се получава по-скоро, когато не е търсено съзнателно. То се случва, когато ни води само чистото желание за знание, при което Аз-ът се приспособява към особеностите на нещата, които открива в света, а не изисква те да съответстват на собствените му очаквания. Такова нарастване не може да се постигне ако приемем Аз-а, такъв какъвто е, и се опитаме да покажем, че светът е дотолкова подобен на него, че за познанието не е нужно да допуснем нещо различно. Подобен стремеж е форма на себеутвърждаване и както всяко себеутвърждаване е пречка за желанието да растеж на Аз-а, на който той знае, че е способен. Себеутвърждаването, във философската рефлексия, както и навсякъде, разглежда света като инструмент за собствените си цели и така го омаловажава и снижава величието на неговите блага. В размишлението ние напротив започваме с не-Аз-а и чрез неговото величие границите на Аз-а се разширяват. Докосвайки се до безкрайността на Вселената мислещото съзнание придобива безкрайно измерение.

Затова философите, които уподобяват Вселената на Човека не поощряват величието на душата. Знанието е вид единство на Аз-а и не-Аз-а. Подобно на всяко единство и то се накърнява от господството и затова от всеки опит да се насили Вселената да съответства на нас самите. Във философията е широко разпространен възглед, че човекът е мярка на всички неща, че истината е човешко творение, че пространството, времето и света на универсалиите са свойства на съзнанието и, че ако изобщо има нещо, несътворено от ума, то то е непознаваемо и необяснимо. Този възглед, стига предходните ни разсъждения да са правилни, е неверен. Но също така той ограбва философското разсъждаване от всичко ценно, защото го приковава към Аз-а. Така познанието престава да бъде единство с не-Аз-а и се превръща в множество от предразсъдъци, навици или желанието, които създават непроницаема бариера между нас и външния свят. Човекът, който открива удоволствие в такава теория на познанието прилича на някой, който никога не напуска семейното огнище от страх, че думата му би могла да не бъде закон.

От друга страна истинското философско размишление намира удовлетворение във всяко увеличаване на не-Аз-а, във всичко, което възхвалява предмета на разсъждаване, а по този начин и разсъждаващия субект. Всичко лично или частно, което зависи от навика, личния интерес или желанието, унищожава обекта и така накърнява търсенето от интелекта единство. По този начин се издига стена между обекта и субекта и умът става заложник на личното и частното. Освободеното съзнание би виждало като Бог без *тук* и *сега*, без надежди и страхове, без оковите на обичайните вярвания и традиционните

предразсъдъци, спокойно и безпристрастно, водено само от желанието за знание – знание, дотолкова съзерцателно, доколкото е възможно за човека. Затова то би ценило повече абстрактното и всеобщото, в което не присъстват превратностите на личния живот, отколкото знанието, придобито чрез сетивата, зависещо изцяло от личния хоризонт и тялото, чийто сетивни органи изопачават повече, отколкото разкриват.

Умът, който е вкусил от свободата и безпристрастността на философското размишление ще ги запази и в практическия живот на действията и чувствата. Той ще осъзнава, че целите и желанията са част от цялото, а не са безкрайно малки фрагменти от свят, в който всичко останало не е засегнато от каквито и да е човешки действия. Безпристрастността, която в размишлението е чистият стремеж към истина в действието е справедливост, а в чувството – всеобща любов, която може да бъде раздадена на всички, а не само на онези, които са полезни или достойни. И така размишлението увеличава не само обектите на нашата мисъл, но също и обектите на нашите действия и чувства. То ни прави граждани на Вселената, а не само на крепостен град, воюващ с всички останали. Именно в това гражданство се състои истинската свобода на човека и освобождението му от робството на дребните надежди и страхове.

И така можем да обобщим нашето обсъждане на ценността на философията: философията трябва да се изучава не заради какъвто и да е окончателен отговор, тъй като такива отговори по правило не могат да бъдат открити, а заради самите въпроси, защото те увеличават познанието ни за възможното, обогатяват интелектуалното ни въображение и намаляват догматичната сигурност, спъваща размишлението. Но преди всичко философията е нужна, защото съзнанието става велико чрез приобщаването си към величието на Вселената и става способно на онова единство с нея, което е и най-великото благо.

Превод: Анна Бешкова